

МИКИТЧУК С.П.
(м. Київ)

ВПЛИВ РОМАНТИЗМУ НА СВІТОГЛЯДНЕ БАЧЕННЯ П. КУЛІША

З кінця XVIII ст. українське національне відродження, як і більшість слов'янських, розгоралося за романтичною моделлю.

Романтизм спостерігався у літературі, образотворчому мистецтві, архітектурі, поведженні, одязі, психології людей. Останній склався як ціла культура, багаторазово розроблена, й саме в цьому був подібний своїм попередникам – Ренесансу, класицизму, Просвітництву. Він став єдиним стилем, «єдиною школою», але у всіх мистецтвах, вийшовши з літератури та проникаючи в кожне з мистецтв, у практику співаків, акторів, музикантів, у філософію, в науку, тримався в Європі півстоліття, а то і більше, завдяки цій глибині свого поширення вмирав у природознавстві та зберігався в науках гуманітарних, зникав у живопису й доживав у книжковій ілюстрації¹.

Першопричиною виникнення романтизму була Велика Французька революція і руйнування нею ідей класиків Просвітництва, а й цілковиту неможливість втілення їх на практиці.

Виникнувши як загальноєвропейське явище, романтизм набув поширення і на східноєвропейських просторах, у тому числі й в Україні. Вітчизняна тогочасна інтелектуально свідомою частина нації зазнала впливу духу останнього. Він деякою мірою сформував нове світоглядне бачення української інтелектуальної еліти.

Нині досить актуальним залишається проблема впливу загальноєвропейських романтичних ідей на світоглядні парадигми українських мислителів, громадсько-культурних діячів, письменників, митців, поетів. Ми докладніше зупинимося на особливостях впливу європейського романтизму на формування світоглядного бачення П.Куліша.

До питання впливу його на українську суспільно-політичну думку і зокрема на світоглядне бачення П.Куліша зверталися багато істориків, серед яких у першу чергу необхідно виділити Грінберг Л.², Сініцину А.³, Ясь О.⁴, Нахліка Є.⁵, Романенчук Б.⁶ та багатьох інших.

Згідно з романтичною концепцією національної своєрідності, як зазначала Грінберг Л., позбавлена державності нація покликана логікою всесвітньої історії виявити себе у слові. Починаючи з Й.Гердера, представники національно-романтичної історіософії мову й фольклор вважали найбільш стійкою і найменш залежною від соціальних змін формою виразу народного світогляду. Звідси віра в особливу культурологічну функцію національного слова, тенденція до фольклорної традиції у національному художньому розвитку⁷.

Найголовнішими ідеями українського романтизму, на думку Сініциної А., є історизм, народність і фольклор як етнографічне джерело пізнання минулого. Домінуюче місце в романтичному мисленні займає україноцентризм, на основі котрого формувалася українська ідея. Оскільки представники романтизму творили за умов відсутності державності, засобом проголошення та утвердження їх ідей стала національна література й мова як засоби вияву і виразу національного духу, власної незалежності та, врешті-решт, свободи народу⁸.

Український романтизм упродовж першої половини XIX ст. став органічним явищем духовного, культурного і наукового життя. Він інтегрував соціокультурні запити й інтелектуальні вимоги тогочасного українського суспільства до національного відродження, віддзеркалював пошук світоглядних та ціннісних орієнтирів в умовах соціальних, культурних і духовних трансформацій. Зокрема Ясь О. вважає, що в українському контексті романтизм мав поліфункціональне призначення: 1) як каталізатор національної міфотворчості; 2) як інструмент для формування суспільно-політичних та культурницьких програм; 3) як месіанський репрезентант української ідеї на теренах слов'янства й Європи; 4) як спосіб актуалізації історичних традицій, що формували українську національну свідомість⁹.

Через усе життя П. Куліш проніс сприйняту в юності ідею романтика Й.Гердера про цінність національної самобутності та неповторного історичного шляху кожного народу. Дотримуючись положення про існування універсальних законів розвитку природи й суспільства, на думку Є.Нахліка, П.Куліш був переконаний, що збереження національного розмаїття людства має всепланетарну доцільність і відповідає універсальним закономірностям розвитку Всесвіту¹⁰.

Будучи під впливом романтичних тенденцій, вказував Шенрок В., П.Куліш акцентував увагу на розмаїтих духовних виявах масового героя, на «пам'ятках духу народного», котрі розглядалися ним як найвища цінність¹¹.

Його хутірська філософія – це своєрідна філософія буття, котра формувалася у типових та цілком природних обставинах повсякденної діяльності українців (господарської, розумової й духовної), визначаючи їхній національний характер. Ця нація за своєю природою є селянською, але не в класовому, а у духовному розумінні. Крім того, основними рисами українського етносу є почуттєвість та глибока релігійність. Символом його духовного життя, на думку П.Куліша, є хутір, де живуть люди, «свіжі душею», «чисті серцем». Це – Україна, котру треба, як «і своєї рідної мови, і свого рідного звичаю, вірним серцем держатися»¹².

Цілком погоджуємося з Сініциною А., що ідеалом українського життя, за П.Кулішем, є хутір – не лише як осередок природного, натурального життя українця, а водночас й як осередок національної самобутності, «простих звичаїв», живої народної мови, вільного духу кожної людини. Образ хутора стає домінуючою мисленню письменника. Можна припустити, що ідея хутірства певною мірою була нав'язана П.Кулішу філософією Ж.–Ж. Руссо. Проте він не наслідував її сліпо, а дав своє оригінальне чи швидше національне тлумачення, провів через неї ідею українства. Не випадково, що хутір ототожнював ним з образом рідної землі, мови, звичаїв. Куліш розвинув важливий філософський принцип гармонії, єдності людини та природи, відверто заявляючи про руйнівні тенденції міської цивілізації у сфері духовній і морально-етичній¹³.

Метою історизму П.Куліша, на наш погляд, є через студіювання минулого витлумачення сучасного йому політичного й соціального буття народу. В цьому контексті можна зрозуміти, як співвідносяться поняття «традиції» та «новації» у творчості П.Куліша. Історія постає в його розумінні як поєднання минулого й сучасного, як поступальна взаємодія традицій та новацій: «Історія ще ніколи не відступала від законів наслідування між старовиною і новим часом»¹⁴.

Таким чином, цілком погоджуємося з тим, що П.Куліш намагався показати сутність спадкоємності, дотримання традицій. Він на перше місце ставив

цінності минулого, котрі є вічними й сталими. Їх збереження, а також народних традицій – умова майбутнього існування української нації.

Це – безпосередній вияв впливу романтичного світогляду, оскільки саме його доба приносить необхідність усвідомлення національних традицій. Останні розглядаються як основне джерело національного самопізнання, а їх збереження – як умова для подальшого існування етносу. Для П.Куліша, як і для інших романтиків, на думку Романенчука Б., минуле – не достовірна історична реальність, а сфера втілення певного ідеалу, досягнути котрий можна, досліджуючи міфи, фольклор, мову, традиції. Ці явища, як ще до національні, несуть у собі вічні проблеми буття та передають їх наступним поколінням, формуючи духовну субстанцію етносу. Дотримання традицій забезпечує цей процес, сприяючи становленню цілісної національної самосвідомості¹⁵.

Як важливу складову картини світу П.Куліша ми розглядаємо релігію, котра здатна відбити суспільно-політичні погляди письменника «українофільство» останнього під час формування світобачення і його духовних переконань. Вихідним у світогляді П.Куліша є визнання Бога як творця всього світу – органічного й неорганічного, людини та суспільства. Своє уявлення про нього він сформулював так: «Боже мій!.. Ти створив один закон правди, один закон природи, один закон життя або буття і звелів творитися усій різноманітності як мислячої, так і несвідомої природи, або, краще сказати, єдиній істоті, названої космосом, з усім його духовним і з усім його матеріальним; звелів творитися нескінченній різноманітності цього космосу, неосяжній навіть і для фантазії поета, за одним якимось законом, присутність котрого відчуває в історії подвійно єдиного світу наша божественно влаштована душа, але якого досягнути вона не в змозі»¹⁶.

Вбачаючи бажання самовизначення народу у релігії, усвідомлення ним своєї національної самобутності, своїми творами П.Куліш доводив здатність людини до надчутливого проживання світу ідеального, народженого всією соціокультурною історією людства, до перевтілення в самому індивіді сенсу людяності, котре містить у собі в повному вигляді те, що І.Кантом визначено як здібності пізнання, бажання й судження. Під таким кутом зору вказана здібність людини виступає такою фундаментальною властивістю, в об'єктивації якої вона виявляє стрижень власної індивідуальності та визначає себе як особистість¹⁷.

Таким чином, історіософське світобачення П.Куліша формувалося під впливом західноєвропейського романтизму. Його світоглядне бачення являло собою синтез ідей романтизму і народності й виявлялося в єдності літературного, соціально-політичного та національно-визвольного аспектів його громадсько-культурницької діяльності.

¹ Берковський Н. Романтизм в Германии. – Ленінград 1973. – С.19.

² Грінберг Л. Історіософське світобачення П. Куліша (культурологічний аспект)// дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук – К., 2001.

³ Сініцина А. Історико-філософські ідеї українського романтизму(П. Куліш,

М. Костомаров)//автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук – Л., 2001.

⁴ Ясь О. Сила і безсилля. Соціальні функції козацтва в інтерпретаціях українських істориків-романтиків ХІХ ст.//Соціум. – Альманах історії. – Випуск 4. – 2004.

⁵ Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель. Том 2. – К, 2007.

⁶ Романенчук Б. Що творить націю//Хроніка. – К, 2000. – Випуск 39–40.

⁷ Грінберг Л. Історіософське світобачення П. Куліша (культурологічний аспект)// дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук – К.,2001. – С.35.

⁸ Сініцина А. Історико-філософські ідеї українського романтизму(П. Куліш, М. М.Костомаров)//автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук – Л., 2001. – С.7.

⁹ Ясь О. Сила і безсилля. Соціальні функції козацтва в інтерпретаціях українських істориків-романтиків ХІХ ст.//Соціум. – Альманах історії. – Випуск 4. – 2004. – С.216–217.

¹⁰ Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель. Том 2. – К, 2007. – С.28.

¹¹ Шенрок В. П. Кулиш: библиографический очерк. – К, 1901. – С.115.

¹² Куліш П. Хуторна поезія. – Л., 1882. – С.131.

¹³ Сініцина А. Історико-філософські ідеї українського романтизму(П. Куліш, М. М.Костомаров)//автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук – Л., 2001. – С.9.

¹⁴ Куліш П. Записки о южной Руси. – Санкт-Петербург, 1956. – Т.1. – С.183.

¹⁵ Романенчук Б. Що творить націю//Хроніка. – К, 2000. – Випуск 39–40. – С.763.

¹⁶ Куліш П. Хутірська філософія // Хроніка 2000. – Наш край – Український культурологічний альманах. – 1992. – С.118.

¹⁷ Грінберг Л. Історіософське світобачення П. Куліша (культурологічний аспект)// дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук – К.,2001. – С.138–139.